

ЛІТЕРАТУРА

1. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд. – Вып. 1-39. – М. : Наука, 1974–2012.
2. Етимологічний словник української мови : У 7 т. [ред. колег. О. С. Мельничук (головн. ред.) та ін.]. – Т. 1-6. – К. : Наукова думка, 1982-2012.
3. Конторчук Г. Творчість Тараса Шевченка як об'єкт мовознавчих студій [Електронний ресурс] / Г. Конторчук – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/11815/1/Конторчук2.pdf>. – 6 с.
4. Пискач О. Обрядові назви у творах Тараса Шевченка / О. Пискач // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія : Філологія. Соціальні комунікації. – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2014. – Вип. 1 (31). – С. 355-360.
5. Словник української мови : У 11 т. – [ред. колег. І.К.Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970-1980.
6. Тарас Шевченко. Повне зібрання творів : У 10 т. – К. : Вид-во АН УРСР. – 1949-1963.
7. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка [Електронний ресурс] / М. Фасмер – Режим доступу : <http://vasmer.info>.

REFERENCES

1. Etymological vocabulary of Slavic languages, Old Slavic lexical fond, (1974–2012), Iss. 1-39, Nauka, Moscow.
2. *Etymologichnyi slovnyk Ukraïnskoï movy* [Etymological vocabulary of Ukrainian language], (1982-2012) Editor O. S. Melnichuk, in 7 Vol., vol. 1-6, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
3. Kontorchuk, H., “Taras Shevchenko’s creative work as a subject of linguistics rescaching” available at: <http://eprints.zu.edu.ua/11815/1/Конторчук2.pdf>.
4. Pyskach, O. (2014), Names of rituals in works of Taras Shevchenko, Scientific visnyk of Uzhgorod National University, Iss. 1 (31) pp. 355-360.
5. Vocabulary of Ukrainian language, (1970-1980) Editor I. K. Bilodid, in 11 Vol., vol. 1-11, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
6. Shevchenko, T. (1949-1963), Total collection of works in 10 Vol., Publishing House of Academia of Sciences of USSR, Kyiv, Ukraine.
7. Fasmer, M. Etymological vocabulary of Russian language, available at: <http://vasmer.info/>.

УДК 811.161.2:82-311.6

ФОНОВІ ОНІМИ В ІДЮСТИЛІ Р. ІВАНИЧУКА

Ільченко І.І., к. філол. н., доцент

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

iryna_ilchenko@ukr.net

Стаття присвячена фоновим онімам в історичних романах Р. Іваничука, які становлять невід’ємний компонент структури та вагому частину художнього твору. Фонові оніми, а саме хрононіми, еклезіоніми, етноніми, бібліоніми, міфоніми, асоціоніми та домоніми, надають історичним романам різноманітності, виразності й відповідності з тими подіями, які в них змальовуються.

Ключові слова: асоціонім, бібліонім, домонім, еклезіонім, етнонім, міфонім, хрононім, фонові оніми.

ФОНОВЫЕ ОНИМЫ В ИДИОСТИЛЕ Р. ИВАНЫЧУКА

Ильченко И.И.

*Запорожский национальный университет
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина*

Статья посвящена фоновым онимам в исторических романах Р.Иванычука, которые являются основным компонентом структуры и частью художественного произведения. Фоновые онимы, а именно хрононимы, эклезioniмы, этнонимы, библионимы, мифонимы, асоционимы и домонимы, придают историческим романам разнообразие, выразительность и соответствие с теми событиями, которые в них изображаются.

Ключевые слова: асоционим, библионим, домоним, эклезioniм, этноним, мифоним, хрононим, фоновые онимы.

BACKGROUND ONIM IN R. IVANYCHUK'S IDIOSTILE

Ichenko I.I.

*Zaporizhzhya National University
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine*

Proper names in historical novels by R. Ivanychuk are an integral component of the structure and a significant part of the artistic work. In onomastics creation i writer is free to choose names to describe the characters, but it depends on the existing rules of real onomastics, where proper based literary onomastics.

In the space of the artwork onomastics space distinguish minor layer vocabulary, creating a background narrative. This so-called background dumb. These categories of proper names present in historical novels R. Ivanychuk "Horde" and "Mallows". They have a variety of works, severity and compliance with those events that they represented. The use of certain onim categories depends on the subject and genre specific work. Poetic onimikon of historical prose author covers the following thematic classes such as khrononim; eklezionim; etnonim; biblionim, mifonim; asocionim and domonim. Onym has its own purpose, so khrononim subject to the laws of realistic writing and provides a true reflection of historical events. Thus, in first place in the novels are analysed khrononim that are accurate temporal landmarks. Description of a particular historical period requires consideration of certain aspects of the culture, and therefore the religion of the country, which creates an artistic image of the author. In the novels R. Ivanychuk "Horde" and "Mallows" find images of two different eras and cultures – Ukrainian Hetman Mazepa times of sunset and the Muslim Ottoman Empire. Thus, in the space of historical prose author fix eklezionim representing the Orthodox culture. Etnonim is an important factor in the realization of man's place in the world of ethnic and means of forming national identity, which is illustrated novels and also etnonim works represent spaces and ethnic contacts both inside the country and on its borders.

Background dumb act by the substantial centers that draw up a work of art as a complete unit. In order to understand the meaning that is protected by dumb required knowledge of the history and culture of the people. Using different groups' onim vocabulary contributes to a substantial stylistic connotation, appropriate expression and a clear outline art. For each characteristic is master of words, special onim use and manner of incorporating them into context.

Key words: asocionim, biblionim, domonim, eklezionim, etnonim, mifonim, khrononim, background onim.

Ономастична лексика художнього тексту відображає ідіостиль письменника, характеризує його погляди та світогляд, підкреслює особливість авторської манери. Аналіз власних назв як вираження індивідуально-авторського бачення письменника, дослідження символіки історичних топонімів, антропонімів та етнонімів, онімних образів сусідніх країн. Власні назви в історичних романах Р. Іваничука становлять невід'ємний компонент структури та вагому частину художнього твору. У своїй ономотворчості письменник вільний у виборі найменувань для позначення персонажів, але він залежить від діючих норм реальної ономастики, на якій власне базується літературна ономастика.

У просторі художнього твору виділяємо другорядний пласт онімної лексики, що створює фон оповіді. Це так звані фонові оніми. Такий розряд власних назв присутній і в історичних романах Р. Іваничука "Орда" та "Мальви". Вони надають творам різноманітності, виразності й відповідності з тими подіями, які в них змальовуються. Використання тих чи інших онімійних розрядів залежить від тематики та жанру певного

твору. Поетичний онімікон історичної прози автора охоплює такі тематичні класи: 1) хрононіми; 2) еклезіоніми; 3) етноніми; 4) біблїоніми та міфоніми; 5) асоціонім; 6) домоніми.

1. Хрононіми. Серед різноманітних розрядів і класів власних назв особливе місце посідають хрононіми як провідні темпоральні маркери художнього контексту; без них неможливою є побудова сюжетного руху, образної системи, усіх рівнів художності. Хрононіми є унікальним носієм інформації, акумулятором пам'яті народу про важливі віхи на історичному шляху і, разом з іншими розрядами й класами власних назв, є одним із засобів індивідуалізації етносу. Хрононім – час реальних історичних і культурних подій, або час соціальний, – характеризується: а) чіткими хронологічними межами; б) історичним і соціокультурним значенням для народу чи всього людства [3, с. 162].

Хрононіми у творах Р. Іваничука підпорядковані законам реалістичного письма і служать правдивому відображенню історичних подій. Отже, на першому місці в аналізованих романах знаходяться хрононіми, що є точними часовими орієнтирами. Так, автор уживає точні дати як у романі “Орда”:

...Другого дня, 12 листопада 1708 року, на дзвіниці Троїцької церкви... [2, с. 266];

У липні 1709 року... [2, с. 270];

1 серпня 1709... [2, с. 271];

... аж до 1718 року під обложеним москалями норвезьким замком Фрідріхштейном... [2, с. 290],

так і в романі “Мальви”:

Загинули всі на Альмі разом із козацьким гетьманом того страшиного 1628 року [2, с. 40];

Весна 1649 року знову зло віщувала Кримові голод і помор [2, с. 223];

Наприкінці червня 1651 року Хмельницький отаборився над річкою Пляшківкою, що за чотири милі впадає в Стир біля Берестечка, і чекав на хана [2, с. 240].

У складі цієї групи виділяємо також **еортоніми** – назви свят: **джихад, байрам, Різдво, день Успіння Святої Марії, Рамазан, Великдень**. Як і окремі дати, назви свят конкретизують хронологічні межі оповіді:

Наступного дня козаки тили на radoцях посеред майдану перед ханськими палацами. Був Великдень, другого квітня [2, с. 197];

Однієї з останніх ночей Рамазану, перед світанком... [2, с. 131] (“Мальви”).

2. Еклезіоніми (назви святих місць, місця поклоніння будь-якої релігії). Опис окремої історичної епохи вимагає врахування певних аспектів культури, а відповідно й релігії тієї країни, художній образ якої створює автор. У романах Р. Іваничука “Орда” та “Мальви” знаходимо зображення двох різних епох та культур – української часів гетьманування Мазепи та мусульманської занепаду Османської імперії. Отже, у просторі історичної прози автора фіксуємо еклезіоніми, що репрезентують як православну культуру, напр.: **Покровська церква, Києво-Могилянська академія, Петропавлівський монастир, Троїцька церква, Київська духовна семінарія, Києво-Печерська Лавра, Софійський собор** (роман “Орда”), **Успенський собор, церква Успіння Пресвятої Богородиці, церквіця святого Михайла, вівтар святого Петра, Церква святої Софії** (роман “Мальви”), так і мусульманську: **мечеть Муфтіджамі, мечеть Еюба, Айя-Софі, Ексіюрта, Бурса, Ескі-сарай, мечеть Еюба, вівтар святого Петра, Кааб храм** (роман “Мальви”). Еклезіоніми – можуть уживатися з метою називання конкретних об'єктів, виступаючи дієвим засобом досягнення ефекту реальності.

Предковічну церкву Успіння Пресвятої Богородиці вони називали кримським Афоном... [2, с. 97];

...Петропавлівський монастир на околиці та п'ятибанну Троїцьку церкву зі золотим хрестом... [2, с. 261];

...закінчив Київську духовну семінарію і став постником у Києво-Печерській Лаврі [2, с. 274];

Я втік із Лаври і пішов учитися до Києво-Могилянської академії [2, с. 274];

Шепіт дитини, побожний, пристрасний, так природньо злився з шумом міста, викриками муедзина з мінарету мечеті Муфтіджамі... [2, с. 23].

Увиразнено й необхідність ретельного аналізу конотативного потенціалу онімів у текстовій тканині твору, виокремлення й пояснення його емотивних, експресивних, оцінних і стилістичних обертонів та спектру емоційно-логічних асоціативних зв'язків із загальною концепцією твору, з кожним сегментом його мовної архітекτονіки. В онімному просторі творів роль конотативних власних назв є винятково важливою і набуває максимальної концентрації саме в художньому тексті.

3. Етноніми. Етнонімія є важливим чинником усвідомлення людиною свого місця в етнічному світі й засобом формування національної ідентифікації, що проілюстровано й романами “Орда” та “Мальви”. Водночас етнонімія досліджуваних творів репрезентує простори й міжетнічні контакти як усередині держави, так і на її кордонах.

Найбільш уживаним у романі Р. Іваничука “Орда” є етнонім *москалі* (*хохли, малорос*):

Хохли ж уперті, коли збираються разом [2, с. 320];

...яких москалі дорізували, мов овець на бойні... [2, с. 252].

У творі етнонім *москалі*, або частіше *малорос* набуває ідеологічного забарвлення:

– *А ось осідланий малорос, з якого розпочне своє життя нова історична спільність* [2, с. 315];

Ми ввійдемо ордою в душі малоросів, вони полюблять рабство, зречуться своєї мови, насміхатимуться над своїми прозрілими дітьми... [2, с. 323].

У романі “Мальви” автор використовує ширший спектр етнонімних назв, серед яких: *анатолієць, турки, хозари, половці, печеніги, ляхи, євреї, карайми, татарка, австрієць, омусульманений грек, генуезець, монголи, вірмени, лях, француз, татари, араби, босняки, римляни, перси, кавказець, болгарин, черкеска, серби, єгипетські малюки, іспанці, волох, молдавани, циган, венеціанець, московіт, мальтійці*.

У романі “Мальви” етноніми функціонують як вказівка на національність згадуваної особи:

Ібратім сьомий день пиячив на radoцях: черкеска Турган народила йому сина Магомеда [2, с. 126];

замість імені персонажа:

Цього пекельно-пекучого літа господар-татарин відпустив Марію на волю [2, с. 11];

як засіб протиставлення двох світів та культур (у творі Р. Іваничук використовує лексему *козак* у значенні етноніма *українець*):

Довкола ненависні гяури. Хай то козак, хай лях, а чи француз. Усі вони запеклі вороги мусульман – турків, татарів, арабів [2, с. 39];

а також для конкретизації національного складу населення:

...внизу кишіла смердюча яма невільничого базару, кричали, захвалюючи живий товар, **татари і греки**... [2, с. 14];

Урхан зібрав потурчаниних полоняників – **босняків, греків, вірменів**, озброїв їх і взяв на своє утримання, щоб були слухняними [2, с. 51].

Певного ідеологічного забарвлення має збірна назва “татарва”:

Чорним, Кучманським, Покутським і Муравським шляхами пролетіла з гиком **татарва** – хто тепер її зупинить? [2, с. 14].

Різні класи власних назв створюють онімний простір художнього тексту творів письменника, детермінують специфіку його мистецького світогляду, сприяють розкриттю підтексту творів і авторської концепції.

4. Бібліоніми та міфоніми. Нечисленні власні назви, запозичені з книжних джерел із Біблії, Євангелії, міфоніми, використані автором для подачі необхідної інформації та створення відповідного асоціативного поля. Серед бібліонімів можна виділити бібліоантропоніми та бібліотопоніми. Так, бібліоантропоніми: **Бог, Боже, Богородиця, Діва Марія, Ісус, апостол Петро, Саваоф, Мойсей, Месія, апостол Андрій, святі Петро і Павел, архангел Гавриїл, Антихрист, Вершники Апокаліпсису.**

На все воля **Божа**, а комусь треба жити [2, с. 253];

– **Юда** не задля користі зрадив **Ісуса**, а тому, що зневірився в ньому... [2, с. 288];

Свят, свят **Господь Саваоф**, ісполін небо і земля... [2, с. 306];

... помазані **Антихристом**... [2, с. 308] (“Орда”);

Підніс голос **Мурах-баба**: «Сказав же **архангел Гавриїл** Магометові на горі **Хирі**: “Ти останній пророк”...» [2, с. 73] (“Мальви”).

Бібліотопоніми – назви святих місць: **Армагеддон, Гетсиманський сад, Голгота.**

...читав, перечитував, жахаючись завжди страшної долі міст **Армагеддона**, а відчути людське горе, описане в **Апокаліпсисі**... [2, с. 259];

були це коні **Апокаліпсису: Війна, Голод, Смерть і Мор** [2, с. 309];

...чи виросла в нас своя **Голгота**... [2, с. 308];

Мусить з’явитися **Месія в Третньому Римі** – інакше духовна чума витруїть **Божий образ** із людських облич, і стане народ навіки безликим, перестане бути народом [2, с. 308] (“Орда”).

Зафіксовані **теоніми** – назви божеств різних релігій: **Аллах, магометанський Бог, Купайло, Хизр, Монкір, Азраїл** та **міфоніми** – назви різних міфічних істот: **фортуна, Кара-кру злий демон, вурдалаки, джини, кайк-башак, оджу, відьма, ангели, Ібліс злий демон, Хизр, тритон, шайтан:**

Мальва спала, так і не дочекавшись казок про **вурдалаків та джинів**... [2, с. 74] (“Мальви”);

Де, в якому краю розкажуть про **ангелів**, що стоять на сторожі неба і кидають в **Ібліса** вогненними кулями... [2, с. 110] (“Мальви”).

В одному з уривків письменник використовує велику кількість власних особових імен, а саме: бібліоніми, етроніми та топоніми, які набувають ідеологічного забарвлення:

– У **Батурині** жив **Месія**. – **Месія з хохлів? Це ти мариш, втомився, мабуть**... Тільки **Московія – Третій Рим** – несе світові месіанство. **Вся Московія** – не один чоловік!

...і перший, і другий Рим, гинучи від невільного порядку, народжував свого Месію – Ісуса, Магомета. Мусить і Третій Рим зродити Спасителя – чей пропадає в неволі людський дух! [2, с. 341] (“Орда”);

– *Дитино, не до хана, до Ісуса йдемо до Бахчисараю* [2, с. 102] (“Мальви”).

5. Асоціоніми. Не залишається поза увагою й така ономастична група, як-от асоціоніми. Широке використання асоціонімів – прикметна риса творчості Р. Іваничука. Асоціонімний світ роману репрезентують такі асоціоніми: *Поважний Карлик* [2, с. 318]; *Карлицька колонія* [2, с. 318]; *Майбутній Рай* [2, с. 321], *Мученик* [2, с. 308], *Божий страх* [2, с. 321].

Статечно вийшов перед усіх Поважний Карлик, всівся на мішок з піском... [2, с. 318];

Страх – це постійний стан людини в Майбутньому Раю. Як тільки ляк закінчиться – Рай зникне з нашого горизонту [2, с. 322] (“Орда”).

У контексті його творчості асоціонім – це більше, ніж троп, це ланка зв'язку й розуміння між письменником і читацькою аудиторією, у яких міститься найголовніша інформація твору, які в автора є концептами найвагоміших проблем буття: *...і кожен гурт заводив своїх національних пісень: співати рідною мовою в Карлицькій колонії дозволялося* [2, с. 326-327] (“Орда”).

Асоціонім є свідомо створеним тропом шляхом переходу загальної назви у власну, ключовою ознакою якого є асоціативність, що збуджує свідомість реципієнта, викликаючи в ній певні образи тощо [1, с. 4].

6. Домоніми – назви різного виду архітектурних споруд (замків, фортець, громадських будівель, палаців). У творах Р. Іваничука на історичну тематику автор не тільки описує важливі суспільно-політичні події різних періодів української історії. Він створює досконалі художні світи, у яких точно передано культуру та побут різних народів та культур.

Важливою складовою художнього простору стають домоніми, які часто використовує Р. Іваничук у своїх романах: *замок Фрідріхштейн, замок Едікуль, Висока Порта, Порта, Блискуча Порта, Дарданельська фортеця Султанів, караїмська фортеця Чуфуткале, Ашлама-халай літній палац хана, Біюк-сарай, Ат-мейдан, Малий палац, Старий палац, форум Тавра, Едікуле фортеця, Кругла башта, Кара-тез театр, Палата, фортеця Султанів, Дюнкерк, Занджирли-медресе, Соколина вежа, Хан-джамі, Ор-капа замок, Збаразька фортеця:*

...1718 року під обложеним москалями норвезьким замком Фрідріхштейном, коли-то король, покликавши за собою на штурм запалених відвагою свого вождя шведських воїнів, вискочив з окопа і був уцілений тупою кулею прямо в серце [2, с. 290] (“Орда”);

– *Сьогодні я чула, що якогось Гірея задушили в Дарданельській фортеці Султанів за такі слова* [2, с. 34];

І ці мури – ці огидливі мури...виростають, і маліє Соколина вежа, що підвелася куполою-юртою над будовами палаців [2, с. 184] (“Мальви”).

Фонові оніми виступають тими змістовними центрами, які оформлюють художній твір як закінчене ціле. Для того, щоб правильно зрозуміти смисл, який приховується за онімами, потрібні знання історії й культури народу. Використання різних груп онімної лексики сприяє утворенню значних стилістичних конотацій, відповідної експресії та чіткому

окресленню художнього твору. Для кожного майстра слова характерним є своє особливе використання онімів і манера вписування їх у контекст.

Отже, штрихами достовірності доповнюють оповідь автора імена хрононіми, еклезіоніми, етноніми, біблїоніми та міфоніми, асоціоніми, домоніми. Без цих поетонімів культурний і побутовий фон, духовна й матеріальна сфера життя персонажів оповіді втратили б ілюзію реальності. Використання фонових онімів у романах “Орда” та “Мальви” Р. Іваничука створює широкі можливості для дослідження індивідуально-авторських власних назв, що сприятиме поглибленню теорії прецедентного імені, більш повній характеристиці ідіостилю письменника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галич А. О. Художні пошуки в українській постмодерній прозі: асоціонімний вимір : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01. “Українська література” / А. О. Галич. – Харків, 2009. – 20 с.
2. Іваничук Р. І. Мальви. Орда : [роман] / Р. Іваничук. – Донецьк : Сталкер, 2008. – 448 с.
3. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 326 с.

REFERENCES:

1. Galich, A. O. (2009), “Artistic search in the Ukrainian postmodern prose: associonym dimension” : Thesis abstract for Cand. Sc. (Philology), 10.01.01, Kharkiv, V. N. Karazin Kharkiv National University Kharkiv, Ukraine.
2. Ivanychuk R. I. Malvy. Horde : [a novel] / R. Ivanychuk . – Donetsk : Stalker, 2008. – 448 p.
3. Podolskaya N. V. Dictionary of Russian onomastic terminology / N.V Podolsky. – Moscow : Nauka, 1988. – 326 p.

УДК 398.2:821.161.1

ДИНАМІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕСІЛЬНИХ ПОБАЖАНЬ ТА ТОСТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРИ

Щербак С.В., к. філол. н., доцент

*Криворізький педагогічний університет
просп. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, Україна*

berezka@1965 mail.ru

Статтю присвячено дослідженню структурних особливостей жанрових різновидів паремій (весільних побажань, тостів) з точки зору проявів у них національного менталітету та відображення в них фрагментів національного колориту. Виявлено засоби та прийоми вираження рис національного характеру українського та російського народів та основні принципи, на яких ґрунтоване розмежування побажань, тостів.

Досліджуючи такі паремії, як весільні побажання, тости, ми помітили, що тематика багатьох аналізованих творів відображає життя та побут українського та російського народу і їх національні риси характеру: доброта, щастя, матеріальний достаток.

Ключові слова: усна народна творчість, жанр, побажання, тости, паремії, зіставлення, менталітет, національний характер, фольклор.